

Hatidža Čar-Drnda
(Sarajevo)

TERITORIJALNA I UPRAVNA ORGANIZACIJA VISOČKE NAHIJE DO POČETKA 17. STOLJEĆA

I

Vrijeme kada su se Turci, nadirući prema zapadu, učvrstili u Visokom i okolnom području za sada nije moguće tačno odrediti. Historijski dokumenti osmanske provenijencije informišu da je ovo područje i prije definitivnog pada srednjovjekovne bosanske države pod osmansku vlast bilo u sastavu Osmanskog Carstva. To je bila nahija – upravna jedinica koja je u osmanskoj administraciji predstavljala određenu teritoriju sa jednim ili više gradskih naselja pod neposrednom upravom državnog službenika.

Najstariji, do sada poznati izvor koji spominje visočku nahiju u sastavu Osman-skog Carstva je vakuf-nama (zadužbinska povelja) Isa-bega Ishakovića, pisana u periodu između 1. februara i 3. marta 1462. godine. Turski vojvoda, docnije sandžakbeg bosanskog sandžaka, Isa-beg Ishaković ostavio je za svoju zadužbinu mlinove na rijeci Željeznici (koja se danas zove Fojnica) u visočkoj nahiji.¹ i prije navedenog perioda, teritorij visočke nahije morao je biti u sastavu osmanske države, ali je taj period na osnovu raspoloživih izvora teško utvrditi. Prema podacima katastarskog deftera iz 1455. godine, u sastavu osmanske države nalazilo se selo Laškovo (danas selo Vlaškovo) u neposrednom susjedstvu Misoče, sela koje je u katastarskom popisu iz 1468/9. godine evidentirano u sastavu visočke nahije.² Međutim, ni jedno naselje koje je docnije ulazilo u sastav visočke nahije nije bilo upisano u defter iz 1455. godine, pa možemo pretpostaviti da u to vrijeme visočka nahija nije bila u sastavu osmanske države, ali se nalazila u blizini osmanskog krajišta i bila izložena osmanskoj vojnoj ekspanziji. Godine 1459. kralj Tomaš preduzeo je ofanzivu protiv Turaka i dopro sve do Hodideda.³ Turci su vjerovatno poduzeli protuakciju i možda je kao rezultat te vojne akcije bilo osvajanje visočkog kraja. Zbog neposredne opasnosti od osmanskih vojnih upada, rezidencija bosanskih vladara pomjerila se daleko od samog Visokog. Stjepan Tomašević izabrao je Jajce za svoju rezidenciju, gdje se i krunisao 1461. godine, a Jajce nazvao »Slavni stoni grad«.⁴

Prvi do sada sačuvan popis visočke nahije nalazimo u katastarskom popisu iz

1. H. Šabanović, Dvije najstarije vakuf-name u Bosni, *Prilozi za orijentalnu filologiju* (dalje POF) br. II/1951, Sarajevo, 1952, 5-38.
2. H. Šabanović, *Krajište Isa bega Ishakovića – Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Orijentalni institut u Sarajevu, Monumenta turcica historiam slavorum meridionalium illustratia, Serija II, knj. 1, Sarajevo, 1964. Ovaj defter predstavlja sumarni popis vilajeta: Jeleča, Zvečana, Hodidjeda, Sjenice, Rasa, Skoplja i Kalkandelena. Iako se podaci koji sadrže ne odnose konkretno na Visočku nahiju, oni posredno predstavljaju bližu vremensku odrednicu uspostave osmanske vlasti u području Visokog.
3. V. Ćorović, *Historija Bosne*, Beograd, 1940. 532.
4. Navedeno djelo, 543.

1468/9.⁵ godine. Prema tom popisu, nahija Visoko obuhvatila je sljedeća naselja: Trg Visoko (u osmanskim izvorima Visoko je označavano kao Visoka), i sela: Biskupići, Buča (danas Buci), Budoželj, Brestovska, Borina Gorica, Busovača – rudnik željeza, Čatići, Čremošnjak (danas Tramošnjik), Dobrinja, Goduša, Grajani, Gračanica, Grđevac, Gorani, Guvnište, Javri, Hrast, Kralup, Kokoščić, Komotani, Lužnica, Lisovo, Lješevo, Međuričje, Milodraž, Mir, Misoča, Moštre, Hrčezi (danas Hercezi, opština Kiseljak), Orahovo, Poljanica, Poričani, Pridol, Poselina, Podvince, Proroković, Brgule, Radovlja, Šošnje, Stup, Smrčnica, Striževo, Selce (Seoca), Trnovac, Trnovica, Tušnjić, Uvorić, Užorić?, Upovac, Vojsalić, Vardište, Zapišani Lug, Zimča, Zagorica, Prešust?, zatim merze (selišta): Bošković, Čepina Gora, Borika, Rosulja, Grab Krstjan, Lužnica, Potok, Sladovica, Skradna, Zbilje, Donje Polje.

Među navedenim naseljima evidentirano je sedam pustih sela, a i sva evidentirana selišta (merze) bila su napuštena. U vezi sa prethodnim zbivanjima i osmanskim osvajanjima, očigledno je da je ovaj kraj pretrpio znatne projene stanovništva.^{5a}

Između, najvjerovatnije, 1470 i 1485. godine, kada je izvršena administrativna reorganizacija bosanskog sandžaka, visočkoj nahiji priključene su nahije Lepenica, Fojnica i Kreševo tako da se njen teritorij znatno proširio. U njen sastav ulazilo je 161 naselje i 6 selišta: Biskupići, Blaža Balšić?, Bila voda, Bosilj, Bohorina, Bilojević, Brestovska, Brezovica, Budoželj, Buci, Bukovica, Bukovik, Buliša?, Crkvenjak, Crnići, Crnište, Crna Rika, Cvitoje, Čatići, Čačna, Čepina Gora?, Čemernica, Čremošnjak, Čunište, Dastin?, Daštinska, Dobraljevo, Dobrinja, Dolac, Dokuna?, Donja čemernica, Domane, Dražević, Dragošnica, Dubravine, Duhri, Dusina, Glavačina, Gorani, Goduša, Godavina, Goni Laz, Gomionica, Gornja čemernica, Gračanica, Grabik, Grab krstjanlik, Grajani, Grnica, Grđevac, Gvoždani, Gojkovci, Hrančić, Homoljine, Hercezi, Hotigošte, Izbod, Ivančić, Jablanovo, Javri, Juričković ili Božičković, Jurište ili Borište, Borina Gorica, Banja, Kadarić, Kamenica, Kovač Gornji, Kovač Donji, Konović, Koporšić, Koritnik, Kostriž, Kožula, Kozić, Krtovine, Kralup, Krtica, Krča, Kulješ, Lisovo, Lipovik, Loznik, Lugna?, Lugovište, Lužičani, Ljupka?, Ljetovik, Milodraž, Milov Potok, Mir, Misoča, Međuričje, Mokrina, Mokra Noga, Mokronozi, Moštre, Mrakovo, Neprivaj, Obojak, Orahovo, Ostrila, Palež, Papratni Dol, Pirine?, Podgorica, Podastinje, Podnica, Podraža, Malešić, Podkruška, Poričani, Potok, Pomenovići, Proković, Prokos, Poljanica, Rakova Noga, Radonjić, Radovlja, Ravne, Ravne Donje, Rožulj ili Živalj, Rotilj, Selce, Sibinovo (Sebinje), Smrčica, Sladovina, Slanpoj, Smrekova Gorica, Sovrle, Srmanica?, Straževo, Srhinje, Svinjari, Sutiska, Stol, Stolac, Skradna, Stomorina, drugo ime Podraža, Sui Dol, Šošnje, Štitovo, Toplica sa selom, Prejevo, Trnovica, Upovac, Uvorić, Vardište, Vidotina, Vidosalić, Vince, Visoko, Višnjica, Vijesolići, Vratijak?, Vraca, Vrančić, Vodovode, drugo ime Dolin, Zagorica, Zavrana, Zapišani Lug, Zbilje, Zimča, Žrvanj, Žuželj Donji.

5. *Tapu defter* (dalje TD) No 0–76, fotokopija u Orijentalnom institutu u Sarajevu (OIS) br. 216, fotokopija (dalje: f) 25, 26, 45, 49, 53, 104, 106, 151.

5a. Borbe ugarske i turske vojske iscrpljivale su ovaj kraj i nakon definitivnog pada ove oblasti pod osmansku vlast. U hronici Ibn Kemala zabilježen je sukob između turske vojske u kojoj je učestvovao legendarni Đerzelez i ugarske vojske kod Milodraža 1480. godine. Vidjeti: D. Bojanić, *Dve godine istorije bosanskog krajišta (1479. i 1480.)* – prema Ibn Kemal, POF XIV-XV/1964-65, Sarajevo, 1969, 43.

Godine 1489. u sastav visočke nahije ulazilo je 156 naselja. Neka seoska naselja koja su ranije ulazila u sastav visočke nahije priključena su dubrovačkoj nahiji. Početkom 16. stoljeća visočkoj nahiji priključeni su rudnici Fojnica, Kreševo, Vareš i Sebežić. Međutim, broj seoskih naselja znatno je manji nego u ranijem periodu: Bilobojić, Blaža, Borika, Bosnić, Božičković, Božurić, Borište, Borina Gorica, Brestovska, Buci, Budoželj, Bunište?, Brezovik, Bosna, Bukovica, Bukovik, Crkvenjak, Crna Rika, Cvatina, Čatić, Čaćina, Čemernica, Čemernica Donja, Čimrančić, Čunište, Daštanić, Daštanska, Dobrinja, Dobraljevo, Dobrunje, Donje Ravne, Dolce, Domarje, Dragoštica, Draževići, Duboki Potok, Duhri, Glavačina, Goduša, Gomjenica, Grabik, Grab, Gračanica, Grahovac, Grajani, Grnica, Gvoždani, Goni Laz, Homolje, Hotigošte, Hrast, Hrančić, Ivančić, drugo ime Srednja, Gorica, Izbod, Javri, Jablanova, Kadarić, Kožić, Koporšić, Konović, Kozlar, Kočevje, Koritnik, Kovač Gornji i Donji, Krstjan Stan, Kriva Glavica, Krtovine, Kokošćić, Kralupi, Kukrine, Kuliješ, Lipovik, Lisovik, Lisovo, Loznik, Lugna, Lužnica, Ljetovik, Malešić, Međuričje, Milodraž, Miloš?, Mir, Hercezi, Misoča, Mokronozi, Mokra Noga, Mrakovo, Moštre, Mratinje, Neprivaj, Obojak, Orah, Orahovo, Papratni Dol, Podastinje, Podgorica, Podgorje, Podraža, Podvince, Poljanica, Pomenovići, Poričani, Pridol, Prokos, Radovlja, Radkovo, Rakova Noga, Rakova Njiva, Raslava, Radonjić, Selce, Sibirno, Sila, Smrekova Gorica, Smrčnica, Slanopoj, Slavnica, Sladovine, Srhinje, Sovrle, Stol, Straževo, Štavna, Toplica sa Trsom, Čremošnik, Trnovica, Trnovac, Trešnjica, Trivković, Tušnjic, Tulica, Ljubište, Upovac, Uvorić, Vardište, Visoko, Vijesolići, Vidosalić, Vidovac, Višnjica, Vlajić, Vrhovina, Vratnica, Vidotina, Vranjak, Zapišani Lug, Zagorica, Zbilja, Zimča, Živoželj, Žrvanj.

Godine 1516. prema podacima sumarnog katastarskog deftera za bosanski sandžak u visočkoj nahiji bilo je evidentirano 118 naselja: Bilosalić, Blaže, Bohorina, Borina Gorica, Bosilj, Brestovska, Brusna, Bukovik, Bukovica, Budoželj, Bunište, Buča, Busovača, Crkvenjak, Crnici, Čatići, Čemernica, Čremošnik, Čunište, Dolac, dugo ime Višnjica, Donje Ravne, Dobrinja, Donja Čemernica, Dobraljevo, Dražević, Domari, Dragošnica, Duhri, Daštanska, Deževica, Dusina, Gračanica, Donji Laz, Gojakovac, Goduša, Grajani, Gladina?, Gvoždani, Grđevac, Gomionica, Gorani, Homolje, Hotigošte, Hrcezi, Hrančić, Fojnica, Javri, drugo ime Brgule, Javri Mali, Krisna?, Krtovine, Kalupi, Kokošćić, Kuliješ, Kreševo, Likosina, Lisovo, Lužnica, Loznik, Lješevo, Ljetovik, Mratinić, Mratinje, Međuričje, Malešići, Mokra Noga, Mokronozi, Mir, Neprivaj, Orač (Vrač)?, Obojak, Orahovo, Ostružnica, Podastinje, Prokos, Papratni Dol, Poljanica, Pridol, Poričani, Podvince, Putnica?, Rakova Noga, Radovlja, Rotilj, Radonjić, Sibirno, Seoča, Smrčnica, Sebežić, Stupar, Stolac, Srhinje, Straževo, Šošnje, Štitovo, Tušnjic, Trnovac, Toplica, Trnovica, Tulica, Vratnica, Vidosalić, Vardište, Veselković?, Vjesolići, Vodovađe, Višnjica, Vranjak, Vareš, Visoko, Uvorić, Zbilje, Zapišani Lug, Zagorica, Zimča, Žuželj, Žrvanj, Žeželjevo.

Zbog stalnih administrativnih promjena tokom 16. stoljeća, broj naselja u visočkoj nahiji stalno se mijenjao. Tako je, prema podacima popisa bosanskog sandžaka iz 1528/30. godine, u visočkoj nahiji evidentirano 112 naselja: Bila Voda, Borina Gorica, Bohorina, Bosnić?, Brusna, Busovača, Bukovik, Bukovica, Budoželj, Buci, Biskupići, Brestovska, Bilovići, Bosna?, Crkvenjak, Crnici, Crna Rika, Čiče, Čatići, Čemernica, Čremošnik, Daštanska, Dusina, Deževica, Domari?, Dragošnica, Draževići, Donja Dušnica, Donje Ravne, Dobrinja, Dolac, drugo ime Višnjica, Glavnica?, Gračanica, Goduša, Velika, Grđevac, Gvoždani, Grajani, Gornji Potok, Gojaković, Hotigošte, Hrast, Hercezi, Fojnica, Javri, drugo ime Brgule, Javri Mali, Kreševo, Kojšina, Krtovina, Kuliješ, Kučići, Kralupi, Kopač, Lisovo, Lokvište, Ljetovik, Mir, Mratinići, Milodraž, Međuričje, Moštre, Mokronoge, Mokrina, Milin, Orač?, Obojak,

Ostružnica, Palež, Poljanica, Pridol, Podastinje, Prokos, Podvince, Radovlja, Rakova Noga, Radonjić, Rotilj, Sebežić, Straževo, Stančić, Sibinovo, Svinjarevo, Seoča, Srhinje, Šošnje, Tušnjik, Trnovica, Vidosalić, Vodovađe, Vranjak, Vareš, Visoko, Višnjica, Vijesolići, Vardište, Vratnica, Prvenković, Ravne, Uvorić, Žeželjevo, Živoželj. Popisom iz 1540/42. godine evidentirano je samo 48 naselja, pa pretpostavljamo da ovim popisom nisu obuhvaćena sva naselja visočke nahije, odnosno ovaj katastarski popis sigurno nije kompletan: Bjelavići, Bohorina, Brusna, Busovača, Bunište?, Botunje, Crkvenjak, Crnići, Gvoždani, Daštanska, Deževica, Dragošnica, Fojnica, Jelaška, Javri, drugo ime Brgule, Hotigošte, Kralupi, Krtovine, Komari, Kojisina, Kreševo, Milodraž, Malešići, Međuričje, Mokronoga, Mratinići, Obojak, Orač, Ostružnica, Palež, Poljanica, Pridol, Radoševo, Stomorine, drugo ime Podraža, Straževo, Sebežić, Stančić, Štitovo, Toplica, Vodovađe, Vidosalić, Vranjak, Vareš, Višnjica, Visoko, Žeželjevo, Moštre.

Prije 1570. godine ovoj nahiji priključena je Jelaška, zatim sela Radilovići koje je pripadalo Kamenskom i Radoševo, rudnik željeza. Ukupan broj naselja navedene godine iznosio je 141: Ban Vrh, Bila Voda, Bjelovići, Biskupići, Bohorina, Botonica, Boljković, Borina Gorica, Bosilj, Brestovska, Brezovik, Brusna, Buča, Bukovica, Bukovik, Busovača, Crkvenjak, Čatići, Čremošnik, Crnići, Čemernica, Čunište, Donje Polje, Donja Čemernica, Donji Kovač, Donje Ravne, Dolac, drugo ime Višnjica, Dobrinja, Daštanska, Draževica, Dragošnica, Duhri, Dusina, Glavica, Gomionica, Goni Laz, Goduša, Gorani, Gojkovac, Gračanica, Grajani, Grđjevac, Gvoždani, Homolje, Hotigošće, Hrast, Hrčezi, Fojnica, Jelaška, Javri, drugo ime Brgule, Kojisina, Kokošćić, Komari, Kralup, Krastavica, Kreševo, Krtovine, Krstjan, Kućići, Likosina, Lisovo, Loznica, Loznik, Lužnica, Ljetovik, Lješevo, Malešić s druge strane (vjerovatno rijeke), Malešići prijeko, Mali Javri, Mala Goduša, Milodraž, Međuričje, Mir, Mokra Noga, Mekrine, Monari, Moštre, Mratinići, Obojak, Orah, Orahovo, Ostružnica, Papratni Dol, Pijavučevina?, Palež, Poljanica, Podlaz, Podvince, Podastinje, Poričani, Pridol, Prokos, Proroković, Radonjić, Radovlja, Rakova Noga, Radoševo, Radilovići, Rotilj, Sebežić, Gradina i Gornja Gradina, Stršika, Seoča, Sibinovo, Smrčnica, Smrekova Gorica, Srhinje, Stolica?, Stup, Stomorina, Striježevo, Svinjarevo, Šošnje, Štitovo, Toplica, Trnovica, Tulica, Tušnjik, Upovac, drugo ime Stančić, Uvorić, Vardište, Vidosalić, Visoko, Vijesolići, Vareš, Vodovađe, Vratnica?, Vranjak, Očehnić, Višnjica sa mezrom, Krstjan, Zagorica, Zapišani Lug, Zabrana, Zbilje, Zimča, Žeželjevo, Žrvanj, Žuželj.

Do kraja 16. stoljeća broj naselja ostao je gotovo isti. Prema podacima katastarskog popisa bosanskog sandžaka iz 1604. godine u ovoj nahiji evidentirano je 140 naselja: Ban Vrh, Botunje, Bila Voda, Biskupići, Bohorina, Boljković, Borina Gorica, Bisilj Brezovik, Brestovska, Brusna, Buča, Bukovica, Bukovik, Bunište (ili Ponešine), Busovača, Crkvenjak, Crnići, Čatići, Čemernica, Čemernica Donja, Čremošnik, Čunište?, Čiflik Mehmeda s., Karadžoza, Čiftlik Jusufa i Ismaila, Gomionica, Gojakovac, Gornja Skradna, Gračanica, Grajani, Glavičina, Gorani, Gradina, Gvoždani, Grđavac, Daštanska, Dobrinja, Donji Kovač, Gornje Rovine (Ravne), Dolac, drugo ime, Višnjica, Dragošnica, Dreževica, Draževići, Duhri, Dusi a, Fojnica, Hotigošće, Homolje, Čiftlik, Hrast, Hrčezi, Kojmina, Komari, Kokošćić, Kralupi sa kratjanskim zemljištem, Kreševo, Krastavica, Krstjan, Krtovine, Kučivice, Lisovac, Lisovo, Loznica, Loznik, Lužnica, Ljetovik, Lješevo, Ljeskovina, Javri, drugo ime, Brgule, Jelaška der Kamensko, Mala Goduša, Mali Javri, Malešići (sa druge strane), Malešići, Međuričje, Milodraž, Mir, Monari, Mokronozi, Makronoga, Moštre, Mratinići, Obojak, Očehnić, Orah, Orahovo, Ostrilja, Ostružnica, Palež, Proroković, Papratni Dol, Podlaz, Pijavčevina, Podastinje, Podvince, Poljanica, Poričani, Pridol, Prokos, Radilovići, Radonjić, Radovlja, Rakova Noga, Radoševo, Rotilj, Sebežić, Seoča, Sibi-

novo, Smrekova Gorica, Skradna, Smrčnica, Srhinje, Stup, Stomorine, drugo ime Podraža, Striževo, Svinjarevo, Srškina, Šošnje, Štitovo, Toplica, Trnovica, Tulica, Tušnić, Upovac, drugo ime, Stančić, Uvorići, Vardište, Vareš, Velika Goduša, Vidosalići, Visoko, Višnjica sa mezrom Krstjan, Vodovađe, Viješolići, Vratnica, Vranja, Zabarje, Zagorica, Zapišani Lug, Zbilje, Zimča, Živoželj, Žeželjevo, Žrvanj.

Kao što vidimo, teritorijalni opseg visočke nahije tokom 15. i 16. stoljeća podlijebao je stalnim promjenama.

Kada su Turci osvojili Bosnu nisu željeli naglim promjenama izazvati otpor, pa nisu odjednom ukinuli sve institucije starog poretka. Izvjesne institucije i elementi stare države neznatno su modifikovani i prilagođavani osmanskom sistemu, ili su čak ostavljani u nepromijenjenom obliku. Tako je stara društvena struktura u velikoj mjeri prihvaćena. U pogledu stvaranja upravnih jedinica i administrativne podjele osvojenih zemalja, prilično su se oslanjali na upravnu podjelu koju su zatekli. U duhu tog principa bosanski sandžak je administrativno podijeljen na pet oblasti koje su podražavale granice teritorijalnih posjeda posljednjih bosanskih kraljeva i moćne vlastele. Oblasti koja je bila pod neposrednom vlašću posljednjeg bosanskog kralja i koja je nazvana Kraljeva oblast (Vilayet-i Kral) pripadala je visočka nahija zajedno sa nahijama Bobovac, Dubrovnik, Lašva, Brod, Neretva, Kreševo, Fojnica i Lepenica, zatim tvrđave: Borovac, Kreševo, Creševo, Prozor, Susid, Vranduk i Bobovac.⁶

II

Reorganizacija Bosanskog sandžaka u administrativno-teritorijalnom smislu izvršena je krajem sedme decenije 15. stoljeća. Tada je i Kraljeva oblast podijeljena na tri manje oblasti (vilajet): sarajevski, brodski i neretvanski vilajet. Visočka nahija priključena je sarajevskom vilajetu.⁷

U osmanskoj državi sudstvo je bilo odvojeno od upravne vlasti. Njega je centralna vlast povjeravala posebnom organu-kadiji. Kadije su bile prevashodno predstavnici pravosuđa, ali pored toga imali su i široke upravne nadležnosti, pa se teritorija na koju se protezala nadležnost jednog kadije nazivala kadilukom. Kadiluk je bio teritorijalno-upravna jedinica veća od nahije i obično je obuhvatao nekoliko nahija.

U prvim decenijama osmanske vlasti visočka nahija pripadala je kadiluku Bobovac, a kada je izvršena reorganizacija uprave u bosanskom sandžaku, poslije 1470. godine, visočka nahija priključena je sarajevskom kadiluku i u okvirima tog kadiluka ostala sve do kraja osmanske vlasti.⁸

Pošto je jedan kadiluk obuhvatio više nahija, kadija je u sjedištima većih nahija postavljao svoje zastupnike (naibe). Oni su obavljali po naređenju kadije određene sudsko-administrativne poslove. Već 1483. godine Visoko je imalo svog naiba-kadiju. Spomen o njemu sačuvan je na hudžetu koji je izdao sveštenicima samostana u Fojnici.⁹ Zvao se Ibrahim, sin Mehmeda. Naib u Visokom spominje se i 1540. godine u katastarskom popisu iz navedene godine.¹⁰ Sinan, sin Mustafin, kao kadija u Visokom spominje se u sarajevskom sidžilu 1556. godine.¹¹ Sa stanovišta spahijsko-vojne podjele visočka nahija pripadala je komandi vilajeta Brod,¹² a spahije koje su

6. TD No 0.76, OIS br. 216, f. 1.

7. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982, s. 144.

8. Navedeno djelo, 147.

9. H. Šabanović, *Turski dokumenti iz druge polovine XV stoljeća, Istorijsko-pravni zbornik*, god. I, sv. 2, Sarajevo, 1949, s. 178-208.

10. TD, No 211, OIS br. 75, f. 236.

11. Gazi Husrev-begova biblioteka, *Sarajevski sidžil iz 1554/56. godine*, strana 254, dokumenat drugi.

12. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk . . .*, 124.

uživale timar u visočkoj nahiji bile su direktno odgovorne seraskeru, vojnom komandantu, pod čijom su se upravom nalazile spahije nekoliko nahija. Godine 1468. serasker visočke nahije, kao i nahija Brod, Bobovac, Lašva i Kreševo bio je Kara Balaban koji je uživao timar u vrijednosti od 7.704. akče.¹³

Na čelu visočke nahije nalazio se vojvoda. Visočka nahija imala je svog vojvodu već 1483. godine,¹⁴ a 1509. godine visočki vojvoda bio je izvjesni Ali-beg.¹⁵

Na osvojenim teritorijama Turci su uspostavljali svoj društveno-ekonomski sistem i provodili principe svoje zemljišne politike. U duhu takve politike visočka nahija, kao i sva područja u Osmanskoj Carevini, podijeljena je na hasove sultana i sandžakbega, zeamete i timare. Svi rudnici u visočkoj nahiji bili su sultanov has, a has bosanskog sandžakbega bio je trg Visoko sa još nekoliko značajnijih seoskih naselja. Ostala seoska naselja bila su u sastavu zeameta i timara spahija i tvrđavskih posada. U početku osmanske vlasti svi zeameti u visočkoj nahiji bili su u posjedu osmanskih feudalaca porijeklom izvan Bosne. Također, i glavninu timara uživali su feudalci porijeklom izvan Bosne. Bilo je dosta Mađara koji su ranije prihvatili islam, zatim, spahija iz Sofije, Vidina, Šehirkeja, Ohrida, Skoplja, znatan broj spahija Arnauta. Među uživaocima timara bilo je i pripadnika bosanskog sitnog plemstva.

Pošto je likvidirala krupno plemstvo, koje je bilo oslonac i glavna snaga stare bosanske države, sitnom hrišćanskom plemstvu osmanska vlast ostavljala je osnovni klasni status. Sitni plemići, neprestano ugoržavani od strane krupnih plemića i iznurenjeni ratovima u posljednjim decenijama trajanja bosanskog kraljevstva, u novoj vlasti, sa jakim centralnim uređenjem i moćnim, organizovanim vojnim aparatom, nalazili su sigurnost i garanciju za svoj status. Pored toga, centralna vlast štitila je njihove interese, sve dotle dok su uredno izvršavali svoje obaveze prema njoj. Mnogi balkanski plemići ulaze u osmanski vojni sistem. Neki od njih dobili su na uživanje posjede koji su im i ranije pripadali, a neki su dobijali sasvim nove posjede u drugim krajevima Carstva.

Analizom katastarskog popisa iz 1468. godine, a u kojem se nalaze bilješke i do 1478. godine možemo konstatovati da je u visočkoj nahiji timara uživalo petnaest hrišćana spahija. Analizom bilježaka uočavamo da prisustvom osmanske vlasti, kao i stečenim statusom nisu bili zadovoljni svi uživaoci timara. To nezadovoljstvo ispoljavali su neizvršavanjem vojnih obaveza prema osmanskoj vlasti. Rezultat takvog ponašanja u svim slučajevima bilo je oduzimanje timara.

Radoj (Radivoj) Masnović uživao je timar čiji je prihod iznosio 3.050 akči.¹⁶ Porodica Masnović u vrijeme bosanske kraljevine bila je ugledna porodica koja je svoj položaj zasnivala na ekonomskoj podlozi. Vodila je porijeklo iz Visokog. Još 1398. godine iz ove porodice za dubrovačkog građanina primljen je Priboj Masnović, koji je bio knez Visokog.¹⁷ Status građanstva u Dubrovniku bio je nasljedan po muškoj liniji, tako da su i ostali njegovi potomci uživali tu privilegiju. Poznato je da su Dubrovčani građanstvo davali samo značajnim i uglednim osobama.

Godine 1473. timar je oduzet Radoju (Radivoju) Masnoviću, jer se nije odazvao pozivu da dođe na vojni pohod protiv Uzun Hasana. Timar mu je sultanovom intervencijom ponovo vraćen. Godine 1476. timar mu je oduzet, jer je prikrivao novouknjižene seljake (nev jafta). Pet mjeseci kasnije, ponovo, sultanovom intervencijom,

13. TD, No 0-76, OIS br. 216, f. 43.

14. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk...*, 147.

15. J. Matasović, *Fojnička regesta*, Spomenik SKA LXVII, Beograd, 1930, s. 105.

16. TD, No 0-76, OIS br. 216, f. 51.

17. Historijski arhiv u Dubrovniku (HAD) Reformationes 31, folio 28, 3. 1. 1398.

timar mu je vraćen i kasnije je bio lojalan osmanskoj vlasti o čemu govori i timar koji je uživao 1485. godine. Pored timara u vrijednosti od 5.538 akči, uživao je i čiftlik u vrijednosti od 400 akči.¹⁸ Iste godine kao uživaoci čiftlika u vrijednosti od 300 akči spominju se Mehmed i Ahmed, sinovi kneza Radoja koji su već prihvatili islam.¹⁹ Jedan od njegovih sinova Radivoj, sin Masnovića, u nahiji Neretva uživao je timar u vrijednosti od 7.228 akči.²⁰ U docnijim popisima Masnovićima se gubi trag. U popisnom registru iz 1540. godine navodi se čiftlik pod imenom Masnović koji su uživali seljaci iz sela Milodraž.²¹ U kasnijem popisu iz 1570. godine nalazi se bilješka u kojoj stoji da se iz čiftlika Radoja Masnovića izdvaja jedna njiva i daje kao čiftlik Jusufu, sinu Husejna.²²

Da li je ova porodica i dalje bila lojalna osmanskoj vlasti i uživala privilegije svog statusa, na osnovu materijala popisnih deftera koje smo imali na raspolaganju, ne bismo mogli tvrditi. Možda je dobila kompenzaciju u nekom drugom kraju, ili pak, primivši islam, a što je najvjerovatnije, te privilegije i dalje uživala, samo pod drugim imenom.

U visočkoj nahiji timare su uživali i potomci vlastele Stančića, koji su bili jedna od poznatijih vlasteoskih porodica u bosanskom srednjem Podrinju. Stančići se kao vlastela spominju u službi kralja Tvrtka. Da li je ovo ogranak vlasteoske porodice Stančića iz srednjeg Podrinja koja se uzdigla poslije propasti Zlatonosovića, ili je druga vlasteoska porodica koje je dobila plemićku titulu u vrijeme kralja Tvrtka Tvrtkovića? Plemić Ivan, sin Mladena Stančića, kao zastupnik kralja Tvrtka Tvrtkovića odlazi 1407. godine u Dubrovnik da naplati naknadu za kraljeve kuće koje on posjeduje u Dubrovniku.²³ Iste godine, kao glasnik kralja Tvrtka Tvrtkovića, odlazi u Dubrovnik po svetodimitarski dohodak.²⁴ Vukić Stančić uživao je timar koji se sastojao od četiri sela u visočkoj nahiji (Poljanica, Lužnica, Trnovac i Javri) sa prihodom od 1.724. akče.²⁵ Radivoj Stančić i Radoj Simčić uživali su timar koji se sastojao od dva sela, a u vrijednosti od 240 akči.²⁶ Radivoj Stančić svojim zaslugama dobio je znatno veći timar i uz njega čiftlik. Godine 1485. taj timar obuhvatao je četiri sela u visočkoj nahiji sa prihodom od 5.323 akče.²⁷ Jedno od tih sela – Upovac – nazvano je po ovoj porodici Stančić.²⁸ Potomak Radoja Stančića primio je islam i dobio ime Davud i tutulu beg. U visočkoj nahiji uživao je timar u vrijednosti od 6.029 akči i jedan čiftlik u nahiji Sarajevo sa prihodom od 266 akči.²⁹ Njegovi sinovi Mehmed i Kurd živjeli su u okolini Visokog, gdje se sve do početka 17. stoljeća navode njihovi posjedi.³⁰

18. TD, No 0–76, OIS br. 216, f. 51; TD 18, OIS br. 61, f. 23, 3.

19. TD, No 18, OIS br. 216, f. 3.

20. TD, No 24, OIS br. 62, f. 123, 124 (Opširni defter iz 1489. godine).

21. TD, No 211, OIS br. 75, f. 22 (Opširni defter iz 1540/42).

22. TD, No 379, OIS, br. 76, f. 345 (Opširan defter iz 1570).

23. HAD, *Diversa Cancellariae*, 36, folio 258, 5. 12. 1407.

24. HAD, *Diversa Cancellariae*, 36, folio 259.

25. TD No 0–76, OIS br. 216, f. 51, 52; B. Zlatar, *O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću*, Prilozi Instituta za istoriju (dalje: Prilozi), god. XIV, br. 14–15, Sarajevo, 1978, 101.

26. TD, No 0–76, OIS br. 216, f.51.

27. TD, No 18, OIS br. 61, f. 44.

28. TD, No 157, OIS br. 65, f. 365. I u kasnijim popisima ovo selo je evidentirano pod imenom Stančić.

29. TD, No 56, OIS br. 63, f. 42.

30. TD, No 157, OIS br. 65, f. 402, 425; TD 379, OIS br. 76, f. 257, 323; TD 477 (I), OIS br. 203, f. 191.

Mada je Dinić tvrdio da je ova porodica nestala 1463. u borbama sa Turcima, vidimo da je ona u novom sistemu sačuvala svoj status i dalje egzistirala.³¹

U visočkoj nahiji timar je uživao i Tvrtko, sin Sabančića, vjerovatno sin, ili rodak Matije Sabančića koji se 16. 9. 1471. godine spominje kao kralj Bosne (misli se na kralja obnovljenog bosanskog kraljevstva u vrijeme osmanske vlasti).³² Zbog nelojalnosti osmanskoj vlasti (nije se odazvao na poziv Ajas-bega), timar u vrijednosti od 1.451 akči oduzet mu je i dat Mađaru Karadozu 1471. godine.³³ Murat, sin Sabančića, u neretvanskoj nahiji uživao je timar u vrijednosti od 2.619. Taj timar krajem 1528. uživali su martolosi tvrđave Akhisar (Prusac).³⁴

Timare su u Visočkoj nahiji uživali još Radosav, sin Grgura i Pavle u vrijednosti od 2.020 akči,^{34a} Petar, sin Radiča u vrijednosti od 1.689 akči,³⁵ a pošto nije otišao u vojni pohod na poziv sandžakbega, timar mu je oduzet i dat Tvrtku.³⁶ Vukić je dobio timar 1475. godine u vrijednosti od 2.020 akči. Za njega je navedeno da je postao izdajnik, pa mu je timar oduzet i dat knezu Miliši.³⁷ Sela Brestovska, te Gornja i Donja Čemernica data su na uživanje knezu Jovanu i Nikoli 1474. godine. Radoj, sin Braniše i Petar sin Radiča uživali su zajednički timar u selu Budoželju,³⁸ a Ivan u selu Rogna u vrijednosti od samo 170 akči.³⁹ Timar u vrijednosti od 300 akči uživao je Juraj, sin Radoje,⁴⁰ a zajednički timar u selu Grnica u vrijednosti od 519 akči uživali su Vukina, Vukašin i Kovač,⁴¹ dok je u selu Prokos uživao timar u vrijednosti od 2.085 akči Ivan.⁴² U selima Hotigoštu i Višnici nalazio se zeamet Petra, sina kneza Obrina, čiji je prihod sa selima Podraga, Selce i Podhum u nahiji Neretva iznosio 40.225 akči.⁴³ Timare u visočkoj nahiji uživali su još Jovaniš koji je dobio timar u vrijednosti od 2.776 akči, a koji je prethodno uživao neki Hidr,⁴⁴ zatim Radosav, rodak Jakub-bega u vrijednosti od 2.973 akče. U selu Krtovine timar je uživao Širmerd iz Sofije, posadnik tvrđave Kreševo. Taj timar je 1489. godine dat na uživanje Đorđu i Radoju.⁴⁵

Početak 16. stoljeća, prema podacima katastarskog popisa iz 1516. godine, u visočkoj nahiji ne nalazi se ni jedan timar u posjedu hrišćanina spahije. Kako smo vidjeli iz prethodnog izlaganja, neki od njih su se, primivši islam, uklopili u većinu muslimanskih spahija, ili su otkazavši poslušnost, izgubili timare. Međutim, da bi sačuvali svoj ranije stečeni klasni status nije bilo neophodno da napuste staru vjeru i da prihvate islam. Da zadrže svoj klasni status jedini uslov bila je lojalnost novoj vlasti, uz vršenje vojne službe. U pogledu nasljeđivanja timara, spahija hrišćanin uživao je isti tretman kao i spahija musliman. Ukoliko su sinovi i u hrišćanskoj i

31. M. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovjekovnoj Srbiji i Bosni*, I deo, Beograd, 1955, 43.

32. H. Šabanović, *Bosanski pašaluk . . .*, 49.

33. TD, No 0-76, OIS br. 216, f. 49.

34. TD, No 56, OIS br. 63, f. 52.

34a. TD, No 0-76, OIS, br. 216, f. 47.

35. TD, No 0-76, OIS br. 216, f. 52.

36. Isto.

37. TD, No 18, OIS br. 61, f. 40.

38. TD, No 0-76, OIS 216, f. 52.

39. Isto.

40. Isto.

41. TD, No 18, OIS br. 61, f. 50.

42. Isto.

43. TD, No 18, OIS br. 61, f. 26.

44. TD, No 24, OIS br. 62, f. 110.

45. TD, 24, OIS br. 62, f. 424.

u muslimanskoj vjeri timar su mogli uživati zajedno, ili ga je mogao naslijediti jedan od njih, shodno potrebama i timarskim pravilima. Timari su bili dobra različite vrijednosti kojima je raspolagala država, pa je timar koji je uživao spahija musliman mogao dobiti spahija hrišćanin i obratno i to iz sasvim drugog kraja, mada je u Bosni još od početka 16. stoljeća postojala tendencija da spahije iz Bosne dobijaju timare samo u Bosni.⁴⁶

Nisu samo hrišćani spahije bili nezadovoljni svojim položajem u novoj državi. Brojni su i spahije muslimani koji nisu izvršavali svoju dužnost, niti odlazili na vojnu, zbog čega su im redovno oduzimani timari. Dosta podataka o tome pruža katastarski popis iz 1468/9. godine.

Timar je oduzet, između ostalih i kalavuzu (vodiču) Jusufu, jer nije htio da ide u vojnu na Jajce 15. 1. 1469. godine i dat je vojvodi Ismailu. Pošto se ni on nije odazvao pozivu sandžakbega i nije otišao na vojni pohod, timar mu je oduzet i dat kapudži baši Sirijcu Jakubu.⁴⁷ Za još potoricu muslimanskih spahija koji su uživali timar⁴⁸ u visočkoj nahiji navedeno je da su im timari oduzeti zbog nevršenja službe.⁴⁸

Zbog ugarskih pozicija u jajačkoj, srebreničkoj i šabačkoj banovini, koje su predstavljale jaku i dobro čuvanu branu daljim turskim prodorima na teritorij Ugarske, a i zbog nezadovoljstva samih Bosanaca, osmanska vlast nije se osjećala sigurnom na ovom terenu, zbog čega je ulagala vidan napor da za sebe pridobije uticajne ljude ovog kraja. Postepenim učvršćenjem vlasti, naročito poslije pada srebreničke banovine (prije 1520.), šabačke (1521) i jajačke (1528) broj hrišćana spahija se smanjivao i nestajao, bilo da su se prihvatanjem islama gubili u masi muslimanskih spahija, bilo da su bježali preko granice, ili su zbog otkazivanja poslušnosti gubili timare.

Re z i m e

TERITORIJALNA I UPRAVNA ORGANIZACIJA VISOČKE NAHIJE DO POČETKA 17. STOLJEĆA

U ovom radu iznosi se teritorijalna i upravna organizacija visočke nahije do početka 17. stoljeća. Ova oblast ušla je u sastav Osmanskog Carstva prije definitivnog pada srednjovjekovne bosanske države pod osmansku vlast (1463). Prema izvorima osmanske provenijencije, visočka nahija bila je formirana i kao takva postojala u februaru 1462. godine. Prema podacima prvog popisa ove oblasti iz 1468/9. godine, visočku nahiju sačinjavalo je: Visoko, sjedište nahije, 56 sreskih naselja i 11 selišta. Između 1470. i 1485. godine kada je izvršena teritorijalna reorganizacija bosanskog sandžaka, visočkoj nahiji priključene su nahije Lepenica, Fojnica i Kreševo i u njenom sastavu su ostale tokom 17. stoljeća. Tokom 15. i 16. stoljeća teritorijalni obim visočke nahije podlijebao je stalnim promjenama.

46. *Kanuni i kanun-name* za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak, Serija I, Zakonski spomenici knj. 1, Sarajevo, 1957, s. 26.

Nakon administrativno-teritorijalne reorganizacije bosanskog sandžaka izvršene krajem 15. stoljeća, visočka nahija priključena je sarajevskom vilajetu. U sudskom pogledu pripadala je kadiluku Bobovac, a poslije 1470. godine sarajevskom kadiluku, u čijem je sastavu ostala do kraja osmanske vlasti. Pošto je jedan kadiluk obuhvatao više nahija, kadija je u sjedištima većih nahija postavljao svoje zastupnike (naibe). Po naređenju sudije (kadije) obavljali su određene sudsko-administrativne poslove.

Sa stanovišta spahijsko-vojne podjele, visočka nahija pripadala je komandi brodskeg vilajeta, a spahije koje su uživale timar u visočkoj nahiji bile su direktno odgovorne vojnom komandantu, seraskeru, pod čijom su se upravom nalazile spahije više nahija. Na čelu visočke nahije nalazio se vojvoda.

Visočka nahija bila je, kao i sva područja u Osmanskom Carstvu, podijeljena na posjede sultana, sandžakbega (has) i posjede koje su uživali spahije različitog ranga (zeameti i timari). Sultanovom posjedu pripadali su rudnici, posjedu bosanskog sandžakbega pripadalo je Visoko sa nekoliko značajnijih seoskih naselja, dok su ostala seoska naselja bila u sastavu zeameta i timara spahije i tvrđavskih posada. U početku osmanske vlasti svi zeameti u visočkoj nahiji bili su u posjedu osmanskih feudalaca porijeklom izvan Bosne. Oni su uživali i glavninu timara. Među uživaocima timara bilo je i pripadnika bosanskog sitnog plemstva kojem je osmanska država ostavljala osnovni klasni status. U novoj državi, sa jakim centralnim uređenjem, moćnim i organizovanim vojnim aparatom, oni su nalazili sigurnost i garanciju za svoj status. Centralna vlast štitila je njihove interese sve dotle dok su uredno izvršavali svoje obaveze prema njoj. Da zadrži svoj klasni status, jedini uslov bila je lojalnost novoj vlasti, uz vršenje vojne službe. Među uživaocima timara su ugledne vlasteoske porodice, neke porijeklom iz Visokog: Masnaići, Stančići i Sabančići. Prema podacima katastarskih popisa iz 16. stoljeća hrišćani, uživaoci timara u ovoj nahiji, više se ne spominju. Neki od njih su se, primivši islam, uklopili u većinu muslimanskih spahija, a neki su, otkazavši poslušnost, izgubili svoje timare.

S u m m a r y

TERRITRIAL AND ADMINISTRATIVE ORGANIZATION OF THE NAHIYA OF VISOKO UNTIL THE BEGINNING OF THE 17th CENTURY

This paper describes the territorial and administrative organization of the *nahiya* of Visoko until the beginning of the 17th century. This region had become a part of the Ottoman Empire before the final fall of the medieval Bosnian state under Ottoman rule (1463). According to manuscripts of Ottoman origin the *nahiya* of Visoko was established and existing as such in February, 1462. According to the data of the first register regarding this region and dating 1468/9, the *nahiya* of Visoko consisted of: Visoko, the capital of the *nahiya*, 56 district settlements and 11 *mezra*'s. During the period between 1470 and 1485, when a territorial reorganization of the Bosnian *sanjak* was accomplished, the *nahiyas* od Lepenica, Fojnica and Kreševo were attached to the *nahiya* of Visoko, and they remained constituent parts of it during the 17th century. In the course of the 15th and 16th centuries the territorial extent of the *nahiya* of Visoko underwent many changes.

After the administrative and territorial reorganization of the Bosnian *sanjak* made at the end of the 15th century, the *nahiya* of Visoko was attached to the *vilayet* of Sarajevo. Juridically it belonged to the *quadilik* of Bobovac, and from the year 1470 onwards to the *quadilik* of Sarajevo, remaining a constituent part of the latter until the end of Ottoman rule. Since one *quadilik* included several *nahiyas*, the *quadi* would appoint his attorneys (*naibs*) in the capitals of the larger *nahiyas*. By the *quadi's* order they had to carry out certain court-administrative tasks.

In the aspect of *spahi*-military division, the *nahiya* of Visoko came under the command of the *vilayet* of Brod, while the *spahis*, who enjoyed the *timar* in the *nahiya* of Visoko, were directly responsible to the military commander (*serasker*) who commanded to the *spahis* from several *nahiyas*. A duke (voivoda) was head of the *nahiya* of Visoko.

Like the other regions of the Ottoman Empire, the *nahiya* of Visoko was divided into the estates of the *sultan*, of the sancakbey (*has*) and the estates which were handled by the *spahis* of various ranks (*zeamets* and *timars*). Mines belonged to the *sultan's* estate. The estate of the Bosnian sancakbey comprised Visoko and several important village settlements, while the other village settlements were constituents of the *zeamets* and *timars* of the *spahi* and the garrisons of the fortresses. At the beginning of Ottoman rule all the *zeamets* in the *nahiya* of Visoko were in the possession of Ottoman feudal lords of non-Bosnian origin. They handled the major part of the *timar*. Among the *timar* holders there were some who belonged to the Bosnian lower aristocracy, to whom the Ottoman government left their essential class privileges. They found security and a guarantee of their status in the new Empire with its strong central government, and its powerful and organized military force. The central government protected their interests as long as they carried out correctly their obligations to the State. The only condition of maintenance of their class privileges was loyalty to the new government and fulfilment of military service. Respected aristocratic families were among the *timar* holders, some of them being of Visoko origin: the Masnaićs, the Stančićs and the Sabančićs. According to the 16th century cadastral registers, the Christians were not mentioned as *timar* holders any more. Some of them, accepting Islam, joined the majority of Moslem *spahis*, while the others, refusing obedience, lost their *timars*.